

Turkot T.I.

PERSONALISATION AS A MEANS OF PERSON'S SELF-EDUCATIONAL
COMPETENCE IN THE SYSTEM OF POSTGRADUATE EDUCATION

The article deals with the analysis of theoretical approaches to the definition of the concept of «self-educational competence». Self-educational competence is defined as an integrated, multicomponent personal formation, which reflects the unity of the individual's theoretical and practical readiness and ability to create effective planning and implement it in self-education, self-analysis and self-control using latest teaching and learning technologies and reliance on educational and informational resources for personal continuous self-improvement of social and professional functions.

As a means for teachers' self-educational competence improvement is offered personalized cognitive strategies. The personalization strategies in the system of postgraduate education, focused on providing self-educational competence, can be implemented in two interrelated areas: a) ensuring movement of individual cognitive trajectories of teacher's self-educational activities, taking into account selection of educational material content (based on different socio-cultural factors and individual psychological peculiarities of the teacher personality) and teacher's ability to understand and distinguish the most relevant, practically important problems in the researched materials; b) providing teachers with the possibility for implementation and improvement of their acquired knowledge and private teaching experience on the principles of dialogue and polylogue, teachers' inclusion in different projects, process of pedagogical reflection and educational cooperation.

It is pointed out that cognitive personalization strategies focus on the development of postgraduate education, development of teacher's self-educational competence on the principles of dialogue and polylogue, educational co-operation on the basis of intellectual enrichment.

Keywords: self-education, self-educational activity, self-educational competence, personalization, individual cognitive strategies, dialogue, polylogue.

УДК 377.4

Філончук З. В.*

**МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО
КОМПЛЕКСУ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ
ДО ВИКЛАДАННЯ КУРСІВ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ**

У статті розкрито методичні аспекти впровадження навчально-методичного комплексу для підготовки вчителів до викладання курсів фінансової грамотності; проаналізовано зміст навчальних програм спецкурсів «Фінансова грамотність» для слухачів курсів підвищення кваліфікації вчителів; визначено специфіку модуля «Методика викладання курсу за вибором «Фінансова грамотність» у початковій, основній та старшій школі; схарактеризовано основні форми реалізації програм зазначених спецкурсів; систематизовано основні форми та методи роботи з учителями.

Ключові слова: фінансова грамотність, навчально-методичний комплекс, спецкурс, форми та методи підготовки вчителів.

У сучасних складних соціально-економічних умовах особливої актуальності набуває питання формування фінансової культури населення. Розуміння соціально-економічних трансформацій у країні неможливе без урахування економіко-культурного контексту, в якому здійснюється розвиток економічних і соціальних процесів. У свою чергу подальший соціально-економічний розвиток залежить від змін у фінансовій культурі та свідомості населення [3].

Дослідження у сфері фінансової грамотності населення країни визначили актуальність проблеми системного впровадження освітніх науково-методичних

*© Філончук З. В.

розробок щодо її підвищення в практиці шкільної економічної освіти, що пов'язано сьогодні з багатьма чинниками, зокрема з вивченням курсу «Фінансова грамотність», викладання якого було розпочато у 2011-2012 н. р.

Ураховуючи те, що науково-методичне забезпечення курсу «Фінансова грамотність» здійснювалося за Проектом USAID/FINREP у співпраці з Університетом банківської справи НБУ, на інститути післядипломної педагогічної освіти передусім покладалася робота щодо проведення підготовки вчителів до впровадження фінансової освіти в загальноосвітніх навчальних закладах. Особливої актуальності ця проблема набула 2015 року, коли навчальні програми з фінансової грамотності для початкової та основної школи отримали гриф Міністерства освіти і науки України й увійшли до переліку курсів за вибором і факультативів.

Слід зазначити, що певні аспекти формування фінансової грамотності населення як одного з пріоритетів державної політики на сучасному етапі розглядали Л. Захаркіна, Л. Зюман, Т. Кізима, В. Корнівська, А. Кузнецова, Г. Кучерова, І. Ломачинська, Д. Радзішевська, Т. Смовженко та інші.

Проблеми впровадження фінансової освіти в загальноосвітніх навчальних закладах України вивчали І. Вітенко, О. Губенко, М. Короденко, О. Костюкова, Т. Смовженко та інші.

Особливості підготовки вчителів до викладання курсів фінансово-економічної грамотності досліджували А. Довгань, В. Рисін, О. Рябова, З. Філончук, М. Хмелярчук, О. Часникова під керівництвом доктора економічних наук, професора Т. Смовженко. Цим колективом авторів створено навчально-методичний комплекс для підготовки вчителів до викладання курсів фінансової грамотності, до якого входять навчальні програми спецкурсів для слухачів курсів підвищення кваліфікації: «Фінансова грамотність у початковій школі» (72 год.), «Фінансова грамотність в основній школі» (72 год.), «Фінансова грамотність» (очно-дистанційна форма навчання, 36 год.) та навчально-методичні посібники «Спецкурс із фінансової грамотності для підвищення кваліфікації педагогів основної школи» і «Спецкурс із фінансової грамотності для підвищення кваліфікації педагогів початкової школи», схвалені та рекомендовані до друку Вченою радою Університету банківської справи Національного банку України (протокол № 12 від 30.06.2015 р.) [1-4].

Проте більш детального розроблення потребує проблема методики впровадження зазначеного навчально-методичного комплексу в систему післядипломної педагогічної освіти.

Мета статті полягає у визначенні методичних аспектів реалізації програм спецкурсів підготовки вчителів до викладання курсів фінансової грамотності.

На нашу думку, підготовка вчителів до викладання курсів фінансової грамотності буде більш ефективною за реалізації таких умов: упровадження навчально-методичного комплексу для підготовки вчителів; залучення фахівців до викладання спецкурсів; застосування різноманітних методів і форм роботи з учителями.

Програми спецкурсів для вчителів різних категорій, які є складовою навчально-методичного комплексу, об'єднує одна мета – підготовка вчителів до впровадження курсу за вибором «Фінансова грамотність» у відповідній ланці школи (початковій, основній, старшій) і створення системи фінансової освіти й виховання в навчальному закладі.

Спільними завданнями спецкурсів є: формування економічної культури вчителів та мотивації до подальшої економічної самоосвіти; з'ясування значення фінансової освіти як одного з чинників економічної стабільності; формування вмінь і навичок проектування системи фінансової освіти й виховання в навчальному закладі через впровадження курсу за вибором «Фінансова грамотність».

Спільні вимоги до знань учителів, визначені у програмах, – це знання нормативних документів, що визначають державну політику в галузі економічної та фінансової освіти;

етапів становлення шкільної економічної та фінансової освіти в Україні; теоретико-методологічних засад упровадження фінансової грамотності в навчальному закладі; форм і методів організації навчальної діяльності школярів, які сприятимуть їх подальшій економічній соціалізації в суспільстві.

Учителі мають володіти методикою впровадження курсу за вибором «Фінансова грамотність» відповідно до віку учнів; створювати методичні розробки і сценарії заходів (проектів) із фінансової освіти та виховання; проектувати власну фінансову безпеку.

Разом із тим кожна з програм має свою специфіку. Так, одним з основних завдань спецкурсу «Фінансова грамотність у початковій школі» є надання знань з основ економічної теорії та вдосконалення економічних компетенцій учителів у сфері фінансових послуг.

Відповідно програма для вчителів початкової школи включає навчальний модуль «Економічна теорія як концептуальна основа фінансової культури», в якому розглядаються основні категорії економічної теорії та специфіка ринку капіталів і ринку грошей. Оскільки більшість учителів початкової школи не викладає економіку, їм необхідно надати певний обсяг економічних знань. Зазначимо, що для цих учителів важливою є теоретична економічна підготовка, адже вона дозволяє усвідомити складний процес сучасних економічних перетворень, формувати інноваційне економічне мислення та фінансову незалежність [3].

В основній і старшій школі курс «Фінансова грамотність» викладають вчителі економіки, для них важливим є поглиблення знань з макроекономіки. Учителі мають знати основи функціонування та розвитку сучасних фінансових систем, принципи державного регулювання фінансової сфери, її значення в політичному й соціально-економічному житті. Для вчителів основної школи введено модуль «Фінанси. Фінансова система і фінансова політика», у якому розглядається сутність категорії «фінанси», наводяться заходи державного регулювання фінансової сфери, характеризується сучасний ринок фінансових послуг, його загальна структура і значення [там само].

Для вчителів старшої школи важливим завданням є вдосконалення економічної компетентності з питань розвитку фінансового сектору, захисту прав споживачів у системі фінансових відносин.

Спільним модулем для всіх програм є модуль «Фінансова освіта населення як чинник економічної стабільності», у змісті якого розкриваються питання макроекономічної нестабільності та державного регулювання; фінансова грамотність визначається як складова фінансової культури; розкривається місце курсу «Фінансова грамотність» у системі шкільної економічної освіти; здійснюється змістовий і методичний огляд курсу, оцінюються стан і перспективи його впровадження.

Спільний модуль «Теоретико-методологічні засади формування фінансової грамотності» становить теоретико-методологічні засади економічної підготовки вчителя, психолого-педагогічні аспекти фінансової освіти школярів різного віку, роль сім'ї у фінансовому вихованні учнів.

Свою специфіку в кожній з програм має модуль «Методика викладання курсу за вибором «Фінансова грамотність». У всіх програмах у цьому модулі розглядаються фундаментальні економічні категорії курсу. Виконуючи практичну роботу № 1, учителі встановлюють наступність у вивченні фундаментальних економічних категорій у початковій школі; курсу «Економіка» (рівень стандарту, 11 клас) і курсу за вибором «Фінансова грамотність» (5-9 кл.); курсу «Економіка» (рівень стандарту, 11 клас) і «Фінансова грамотність» (10 клас)». Одним із завдань практичної роботи (старша школа) є створення спільного предметного покажчика «Фундаментальні економічні категорії шкільної економічної освіти».

Практична робота № 2 акцентує увагу на економічній категорії «гроші»: у початковій школі – від теми «Гроші, звідки вони беруться» (курс «Фінансова абетка», 2 клас) до теми «Гроші як об'єднувальна ланка господарської діяльності» (курс

«Фінансова арифметика», 3 клас); в основній школі – від теми «Гроші в житті родини» (курс «Родинні фінанси», 5 кл.) до теми «Грошові відносини в сучасному світі» (курс «Економіка & Фінанси» (9 кл.); у старшій школі, використовуючи інтегративний підхід, учителі виконують практичну роботу «Методика викладання тем «Для чого потрібні гроші?» (курс «Фінансова грамотність») і «Гроші та їх функції. Види грошей» (курс «Економіка»»).

Виконуючи інші практичні роботи, учителі знайомляться з методикою розв'язання фінансових задач, визначають особливості знайомства учнів початкової школи з такими економічними ролями, як споживач фінансових послуг і платник податків.

Учителі, які викладатимуть курс в основній школі, складають «Абетку власної фінансової безпеки», створюють пам'ятку споживача фінансових послуг, знайомляться з методикою вивчення тем змістової лінії «Я – споживач» (5-9 кл.), представляють такі економічні ролі, як найманий працівник, підприємець, інвестор.

Практичні роботи для вчителів старшої школи мають творчий характер: «10 важливих ідей щодо власних фінансів», «Мої податкові зобов'язання». Роль страхування та захисту споживачів фінансових послуг розкривається через практичну роботу «Аналіз місцевого ринку з послуг страхування. Розробка рольової гри «Обираємо страхове покриття». Завершується курс розробленням методичних рекомендацій щодо роботи над підсумковим проектом «Підвалини благополуччя».

Було визначено такі основні форми реалізації програм зазначених спецкурсів: очна та очно-дистанційна – у межах навчального процесу курсової підготовки вчителів у системі післядипломної освіти (узгоджені з навчальними програмами підвищення кваліфікації вчителів); очна форма навчання – 3-денний (36 год.) або 6-денний (72 год.) науково-методичний семінар із залученням фахівців і тренерів.

Навчальна стратегія спецкурсів може реалізовуватися також через дистанційну (або очно-дистанційну) форму навчання через проведення інтернет-консультацій та виконання індивідуальних практичних завдань; самостійне вивчення слухачами навчального матеріалу.

Завдання для самостійної роботи орієнтовані на збір та опрацювання матеріалів про розвиток системи фінансової освіти; створення власних розробок конспектів уроків з курсу «Фінансова грамотність»; розробку презентацій власних проектів; розв'язування тестових завдань тощо. Усі ці матеріали об'єднуються в методичний поради́ник учителя предмета «Фінансова грамотність».

Навчальний матеріал надається під час проведення лекцій різних типів, виконання практичних робіт у групах, участі в підготовці семінарських занять, круглих столів, тестуванні та інших формах роботи.

Кожна з організаційних форм навчання характеризується своєю структурою та взаємозв'язком відповідних елементів і є засобом здійснення педагогічної взаємодії вчителів та викладачів (методистів), у межах якої реалізуються зміст і методи навчання.

До колективних форм організації навчання відносимо лекційні та практичні заняття, семінари, педагогічну практику (табл. 1); до групових форм – проблемні та тематичні тренінги, динамічні творчі групи; до індивідуальних – індивідуальну творчу та самостійну роботу.

Методична підготовка вчителів, які вже пройшли навчання й викладають курси фінансово-економічного спрямування (міжкурсова підготовка), проводиться через такі форми роботи, як обласні й міжрайонні науково-практичні семінари, круглі столи, майстер-класи, участь у роботі обласних творчих груп.

У такому разі до колективних форм роботи відносимо науково-практичні семінари та конференції різного рівня; до групових – обласні творчі групи, районні (міські) методичні об'єднання вчителів за фахом, школи перспективного педагогічного досвіду;

до індивідуальних – самоосвіту, самовиховання та роботу над індивідуальною науково-методичною проблемою.

Таблиця 1

Форми підготовки вчителів до викладання курсів фінансово-економічного спрямування*

Форми організації педагогічної взаємодії	Напрямки підготовки	
	Спецкурс за вибором під час курсової підготовки (або навчально-методичний семінар)	Міжкурсова підготовка
Форми підготовки вчителів		
1. Колективні	Лекційні заняття Практичні заняття Семінари Педагогічна практика	Науково-практичні семінари та конференції різного рівня
2. Групові	Проблемні тематичні тренінги Динамічні творчі групи	Обласні творчі групи Районні (міські) методичні об'єднання вчителів за фахом Школа перспективного педагогічного досвіду
3. Індивідуальні	Індивідуальна творча робота Самостійна робота Консультації Інтернет-консультації	Самоосвіта Самовиховання Робота над індивідуальною науково-методичною проблемою

*Розроблено автором.

Зазначені форми організації навчання не є новими в практиці роботи закладів післядипломної освіти, проте наповнюються новим змістом і відповідними методами навчання в контексті досліджуваної проблеми.

Серед форм, що забезпечують теоретичну підготовку, вважаємо основними лекції, самостійну роботу та індивідуальну творчу роботу. Слухачам курсів пропонуються різні види лекцій з відповідними методами навчання, а саме: вступна лекція (метод пояснювально-ілюстративний – лекція-презентація курсу), установча лекція (метод пояснювально-ілюстративний – лекція-пояснення), академічна лекція (метод – лекція-дискусія з використанням проблемного методу), підсумкова лекція (метод – інтерактивна лекція).

З метою мотивації вчителів доцільно застосовувати такі методичні прийоми: у вступній частині лекції оголосити тему, план, мету та завдання, надати стислу характеристику проблеми, стан питання, список літератури. Особливе значення має визначення актуальності теми. Викладач, використовуючи нормативні освітні документи, має доводити актуальність визначеної проблеми.

Основний етап лекцій містить проблемні питання, змістові аспекти яких корегуються залежно від категорії вчителів. По завершенні лекції робляться висновки, надаються настанови та завдання для самостійної роботи, методичні поради, відповіді на запитання.

Методичний діалог – це складова будь-якої форми методичного навчання, що передбачає теоретичне домашнє завдання. Наприкінці лекції викладач пропонує слухачам орієнтовні запитання для самостійної роботи, що давало можливість на наступному практичному занятті здійснити обговорення поставленої проблеми. Наприклад: скласти термінологічний словник для вчителя з теми «Фінансова культура» за навчально-методичною та довідковою літературою.

Як зазначає Г.Ковальчук, для дорослих не переконливі лише декларації про те, що нові знання будуть корисні. Тому викладачеві слід підготувати яскраві приклади з реального життя слухачів, які демонструють переваги наявності у них нових знань, умінь і негативні наслідки відсутності таких знань і навичок. У результаті зростає

мотивація до навчання, створюються необхідні психологічні передумови до підвищення кваліфікації в досліджуваному напрямку [1].

Доцільно використовувати методи формування суспільної свідомості (інформування, пояснення, коментування, переконання, узагальнення) і методи залучення до соціально-культурної діяльності, шляхом якої знання перетворюються на переконання, норми та принципи поведінки.

У зв'язку з тим, що така діяльність може бути тільки умовною, слід використовувати активні та інтерактивні методи, де необхідно висловити думку або відстояти свою позицію тощо. Саме за використання таких форм роботи (ділові ігри, дискусії, диспути тощо) формуються економічні якості особистості, її фінансові компетенції. На впровадженні інтерактивних методів навчання у фінансову освіту, які передбачають застосування нетрадиційних навчальних підходів із використанням сучасних електронних та інтернет-технологій, наголошують А. Кузнецова і Т. Смовженко [2].

До активних та інтерактивних методів належать дидактичні й рольові навчальні ігри. Як відомо, основи методики дидактичних ігор закладено в їх структурі, що передбачає такі етапи: презентація теми, визначення правил та організаційної структури гри; підготовчий – детальне розроблення задуму гри та створення інструктивних матеріалів для її учасників із чітким розподілом їх обов'язків; проведення та обговорення результатів гри.

Цінність цього методу полягає в тому, що в процесі гри відбувається перехід навчальної діяльності в навчально-творчу, а потім – у практичну площину розв'язання проблеми. Беручи участь у ділових іграх, учителі набувають ділових якостей: уміння адаптуватися в колективі, ухвалювати самостійні обґрунтовані рішення, раціонально організувати свою працю. Важливо те, що формується потреба до самонавчання та самовдосконалення, творчого аналізу фактичного матеріалу.

Далі слід залучати методи, що сприяють розвитку творчої діяльності вчителя (проектна діяльність); на практичних заняттях – методи аналізу реальних ситуацій в ігрових та неігрових формах. Особливого значення в цьому контексті набуває ситуаційна оцінка, коли вчителям надаються матеріали для розв'язання конкретної ситуації та ставиться завдання проаналізувати правильність ухваленого рішення, визначити недоліки та вказати шляхи їх усунення.

Як різновид захисту робіт доцільно використати таку форму, як панорамний урок. Творчі знахідки вчителів репрезентуються під час демонстрації фрагментів уроків, учнями на яких є інші слухачі. Таким чином, учителі представляють ефективні методичні прийоми роботи з учнями. Після закінчення демонстрації фрагментів уроків присутні проводять обговорення, підбивають підсумки. Усі уроки об'єднуються розв'язанням однієї проблеми – формування фінансової грамотності учнів.

Таким чином, упровадження навчально-методичного комплексу дозволяє здійснити теоретичну та методичну підготовку вчителів до впровадження курсів фінансової грамотності. Учителі ознайомлюються з етапами розвитку фінансово-економічної освіти та виховання в загальноосвітніх навчальних закладах, визначають актуальність проблеми в сучасних реаліях України. Діагностичний інструментарій курсів дозволяє визначити рівень фінансової грамотності самих учителів. Вони отримують необхідний мінімум знань з економічної теорії; здійснюється психолого-педагогічна, теоретико-методологічна та методична підготовка вчителів до впровадження курсів фінансової грамотності.

Упровадження в навчальний процес закладів післядипломної освіти навчально-методичного комплексу з курсу «Фінансова грамотність» дозволяє актуалізувати економічні знання вчителя, надати їм особистісного значення; сприяє вдосконаленню професійної компетентності вчителя щодо викладання курсів фінансово-економічного спрямування, популяризації фінансових знань і формуванню економічної свідомості самого вчителя, зростанню його вмотивованості до поширення фінансових знань.

А шляхи найбільш ефективного впровадження вищеназваного навчально-методичного комплексу в закладах післядипломної освіти України можуть бути визначені в подальших наукових розвідках.

Література

1. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті : навч. посіб. / Г. О. Ковальчук. – К. : Вид-во КНЕУ, 2003. – 298 с.
2. Смовженко Т. Впровадження фінансової грамотності в Україні: сучасний стан і перспективи / Т. Смовженко, А. Кузнецова // Вісник НБУ. – 2013. – Вересень. – С. 8-16.
3. Спецкурс із фінансової грамотності для підвищення кваліфікації педагогів початкової школи : навч.-метод. посібник [Електронний ресурс] / авт. кол. ; за заг. ред. Т.С. Смовженко. – К. : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. – 116 с. – Режим доступу : <http://www.imzo.gov.ua/diyalnist/innovatsiyna-ta-doslidno-eksperimentalna/kurs-finanova-gramotnist/elektronni-versiyi-posibnikiv-spetskursu/>.
4. Фінансова грамотність у початковій школі : навчальна програма спецкурсу для слухачів курсів підвищення кваліфікації / З. В. Філончук [та ін.] // Географія та економіка в рідній школі. – 2015. – № 10. – С. 16-30.
5. Фінансова грамотність в основній школі : програма спецкурсу для слухачів курсів підвищення кваліфікації / З. В. Філончук [та ін.] // Економіка в школах України. – 2015. – № 11. – С. 4-21.

Філончук З. В.

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВВЕДЕНИЯ УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА ДЛЯ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ К ПРЕПОДАВАНИЮ КУРСОВ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ

В статье раскрыты методические аспекты введения учебно-методического комплекса для подготовки учителей к преподаванию курсов финансовой грамотности; проанализировано содержание учебных программ спецкурсов «Финансовая грамотность» для слушателей курсов повышения квалификации учителей; определена специфика модуля «Методика преподавания курса за выбором «Финансовая грамотность» в начальной, основной и старшей школе; охарактеризованы основные формы реализации программ наведенных спецкурсов; проведена систематизация основных форм и методов работы с учителями.

Ключевые слова: финансовая грамотность, учебно-методический комплекс, спецкурс, формы и методы подготовки учителей.

Filonchuk Z. V.

INTRODUCTION OF EDUCATIONAL AND METHODOICAL COMPLEX FOR TEACHERS' PREPARATION IN THEIR TEACHING FINANCIAL GRAMMAR COURSE. METHODOICAL ASPECTS

The article rises the theme of introduction of educational and methodical complex for teachers' preparation in their teaching Financial Grammar Course, and depicts the methodical aspects of this introduction. The concept of educational programs of special course «Financial Grammar» for teachers who continue their post-graduating study is analyzed in this article. The specific features of module «Methodical base of teaching Financial Grammar» in initial, high and senior school are defined. Basic methods of program realization are characterized, and basic forms and methods of the work with teachers are given in this article.

The forms that help teachers' training in theory are lectures, independent work and individual creative work. The methods, forming public consciousness, are: the informing, explaining, commentating, discussion, generalization. The methods of participation in social and cultural activity which help to turn knowledge into norms and principles of behavior are described in the article.

As such activity is rather conditional the author of the article recommends to use active and interactive methods (business games, discussions, etc.), where you should express your opinion and prove it. Such forms of work create economic features of personality, its financial competence. Panorama lesson is a recommended form for the «defence» of teachers' presentations.

Keywords: financial grammar, educational and methodical complex, special course, forms and methods of teachers' training.